

Lamár Erzsébet

Bevezetés a szubjektivitás filozófiájába

4. A szubjektivitás paradoxona. (Nietzsche)
  4. 1. Az individuáció problémája az ifjúkori művekben.

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

4. 1. A szubjektívitás paradoxona (Nietzsche) Az individuáció problémája az ifjúkori művekben.

A szemelvények az alábbi kötetekből származnak:

Nietzsche, Friedrich: *A tragédia születése avagy görögség és pesszimizmus*. Ford. Kertész Imre. Európa, Bp., 1986. (A továbbiakban: TSZ)

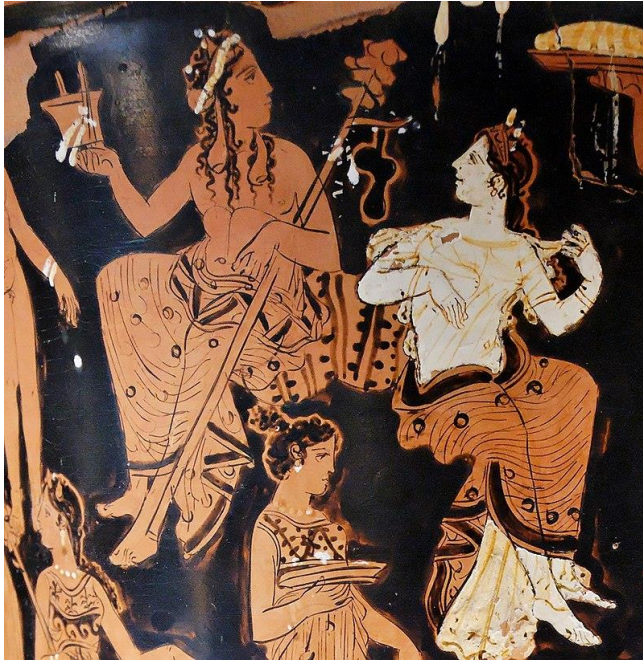
Nietzsche, Friedrich: *Ifjúkori görög tárgyú írások*. Vál. Tatár György, Ford. Molnár Anna. Európa, Bp., 1988. (A továbbiakban: IGÍ)

*

Az előző leckékben Descartes és Kant filozófiája mentén igyekeztünk rekonstruálni a szubjektívitás ismeretelméleti problémájának főbb szempontjait. Amíg azonban a két említett szerző a szubjektumban az *a priori* megismerés lehetőségfeltételei után kutatott, addig **Nietzsche magának az ismeretelméleti alappozíciónak, a szubjektum-objektum szembenállásnak az érvényességét kérdőjelezte meg**. Tagadta, hogy létezne a dolgok magánvaló lényege, ahogyan a szubjektum önzonosságát is cáfolta. Számára a valóság eleven élet, örök keletkezés, melyben minden folyamatosan változik; az ember tehát nem absztrakt, ismeretelméleti viszonyban áll a világgal, hanem kölcsönös meghatározottságban. Ez teszi lehetővé és szükségessé a folyamatos újra- és ártértékelést, önmagam és a rajtam kívül álló valóság folyamatos újrateemtését. A nietzschei gondolkodás tehát életfilozófia, melyet formai és tartalmi szempontból is erős költőiség, metaforikus hangvétel jellemez.¹

A következő leckékben először a fenti nietzschei tézis rekonstrukciójára és kibontására törekszünk, majd *A hatalom akarása* vonatkozó fejezetének elemzésén keresztül igyekszünk megvilágítani a tudat fenomenalitásának problémáját.

¹ A 4. téma fejezetei nagyban támaszkodnak (helyenként szövegszerű megegyezésekkel) *A különbség ereje és a reprezentáció paradoxona. Nietzsche metafizika-kritikája* c. doktori disszertációmra. (Szeged, 2015)

Friedrich Nietzsche filológusként kezdte akadémiai karrierjét, de legkorábbi, filozofikus hangvételű írásai még gimnáziumi éveiből származnak; 1862 húsvétján született „Fátum és történelem” című dolgozata írásakor Nietzschében először szólal meg a kétely: mi van akkor, ha eddig igaznak hitt legfőbb értékeink mind a kereszténység előítéleteiből származnak? A következő pár évben filozófiatörténetet, archeológiát, grammatikát olvas, majd 1865-ben egy

lipcsei antikváriumban ráakad Schopenhauer *A világ mint akarát és képzet* c. művére, ez a találkozás pedig egyértelműen kijelöli első gondolkodói korszakának legfontosabb témáit. 1868-tól kezdve szoros barátságot ápol Wagnerrel, eközben pedig egyre kritikusabban kezd viszonyulni a filológiához; kritikájának alapja, hogy a korabeli műveltség „túl német”, azaz eltávolodott a klasszikus, konkrétan görög gyökerektől.

Kortársai többségétől eltérően Nietzsche nem a tökéletes harmóniát, hanem az egymásnak ellentmondó erők konfliktusát látta a görög szellem lényegi elemének. Első gondolkodói korszakának kétséget kizáróan legjelentősebb alkotása az 1872-es *A tragédia születése*, melyről a mű 1886-os kiadása elé írott „Önkritika-kísérletében” ezt írja: „ez az egész művész-metafizika, mondható bár önkényesnek, meddőnek, fantasztának – lényege, hogy máris az a szellem árulkodik benne önmagáról, mely, vállalva minden kockázatát, egykor védekezni fog a létezés minden morális értékelése és értelmezése ellen. Talán először jelentkezik itt a »jón és rosszon túli« pesszimizmus...” (TSZ 13.)

Ahelyett, hogy a mű részletes elemzésébe fognánk, ebben a leckében mindössze azt a fent említett ellentétet igyekszünk artikulálni, amely az ifjú Nietzsche szerint a görög szellem – és az élet mint olyan mélyén feszül.

A görög tragédiában két isteni princípium harmóniája jelenik meg: Apollón a jövendőmondó fényisten, a *principium individuationis*, akit „mértéktartó körülhatároltság” jellemez, melynek révén minden formai erőt ural, még a fantázia és az álom birodalmában is, addig Dionüszosz a mámor istene, a *dividuum* őseleme; a mámorban ugyanis az *individuum* széthasad, és újraegyesül az Ős-Eggyel. A művészetben Nietzsche szerint kettős erő hat: **az illúzió apollóni ereje, mely mindent szép látszattá változtat, elrejtve az élet borzalmait, és a vele ellentétes irányú dionüszoszi mámoré, az élet igazságában való önfelelt feloldódásé.** Az élet e két őselem uralma alatt áll, a dionüszoszi túlsúlyával; ez az állapot fejeződik ki a görög tragédiában: **az életben minden szenvedés oka az individuáció, melyet egyedül a mámor képes felszámolni.** Szókratész volt az, állítja Nietzsche, aki ezt a tragikus, mégis mélységesen életigenlő esztétikai látásmódot moralizálta: a szépséget az igazsággal, a jót pedig a tudatossal tette egyenlővé. Az „optimista dialektika” absztrakt, rideg logikával próbálja teoretizálni az életet, azonban, állítja az ifjú Nietzsche, az egy, örök élet ideáját, az akaratot mint magában valót közvetlenül csak a zene képes megragadni.

„... a létezés és a világ csakis esztétikai jelenségként nyeri el örök igazolását” (TSZ 54.)

Bár a *Tragédia-könyv* még kétségtelenül a művészet és a zene schopenhaueri-wagneri metafizikájának szellemében íródott, az érett, sajátosan nietzschei filozófia alaphangjai már ekkor felsejlenek. **Az individuáció minden szenvedés okaként történő felmutatása, az absztrakt, teoretikus megismerés életellenességének állítása, a szubjektivizmussal és racionalizmussal szembeni határozott állásfoglalás már a majdani, radikális metafizika-kritikára utalnak.**

A hagyatékból előkerült ifjúkori művek közül az egyik legfontosabb a torzóban maradt „Filozófia a görögök tragikus korszakában”. Ebben Nietzsche a hét legjelentősebb preszókratikus gondolkodó portréját rajzolja meg, mindegyikük gondolkodásában három-három sarkalatos pontra koncentrálna. Úgy véli, a „minden Egy” thalészi tétele, az átváltozás és átváltoztatás jelentőségének

felismerése már megelőlegezi a metaforikus igazság gondolatát, de Nietzsche igazi hőse Hérakleitosz, aki már kizárólag a keletkezést, a folyamatos változást ismeri el állandónak. Nála a világ a tűz (a gyermek Zeusz) önmagával való játéka, a folyamatos keletkezés tökéletes ártatlansága. Minden keletkezés individuációt, az ős-Egytől való elszakadást jelent, tehát eredendően bűnös, állítja Anaximandrosz. Hérakleitosz azonban rájött: a beteljesülés szüli az újabb vágyat, ezért van, hogy csak a folyamatos keletkezés ártatlan. **Az „igazság” tehát pusztán az ellentétek harcának pillanatnyi állását tükrözi;** az örök igazságosságot éppen az garantálja, hogy ebben a harcban sosem volt, és sosem lesz végső győztes.

„Mostantól örök szemlélői vagyunk annak, amit ő észrevett, a keletkezésben megnyilvánuló törvény és a szükségszerűségben rejlő játék tanának: ő húzta fel a legnagyobb színjáték függönyét.” (IGÍ. 97.)

Ahogy az a következő leckékben látni fogjuk, ez a belátás szolgál a nietzschei, grammatikailag megalapozott szubjektum- és metafizika-kritika alapjául.

Ellenőrző kérdés:

1. Hogyan jelenik meg az individuáció problémája a *Tragédia-könyv*ben?
2. Hogyan függ össze az individuáció és a folyamatos keletkezés, és milyen értelemben tekinthető mindez etikai problémának?

Irodalom:

- Deleuze, Gilles: *Nietzsche és a filozófia*. Ford. Moldvay Tamás. Gond – Holnap, Bp., 1999.
- Safranski, Rüdiger: *Nietzsche. Szellemi életrajz*. Ford. Györffy Miklós. Európa, Bp., 2002.